

Význam ideologického boje mezi socialistickou a buržoazní filosofií, mezi marxismem-leninismem a různými verzemi technokratismu, scientismu (také v sociálně demokratickém a revizionistickém pojetí), rychle stoupá dnes také v souvislosti s rozvojem vědeckotechnické revoluce. Právě na poli interpretací společenskopolitické úlohy současné přírodní a společenské vědy a techniky se odehrává jedna z nejdramatičtějších bitev.

Klíčovou otázkou marxisticko-leninského hodnocení procesu vědeckotechnické revoluce je konkrétní posouzení povahy, tj. zvláště hybných sil tohoto procesu, jeho ekonomických a třídních předpokladů i důsledků. Hlavním ekonomickým, politickým a ideologickým úkolem je uvolnit plný prostor pro rozvoj těchto reálných hybných sil, tj. konkrétně pro osvobození dělnické třídy z pout zhodnocovacího procesu kapitálu za kapitalismu, v socialismu pak pro další prohloubení její vedoucí úlohy ve svazku se všemi skupinami a vrstvami pracujících, především pak s vědeckotechnickou i společenskovědní inteligencí.

Jde o sféru neobyčejně závažnou z hlediska dalšího vnitřního rozvoje obou systémů, z hlediska zápasu socialismu s kapitalismem ve světovém měřítku i z hlediska vnitřního rozvoje socialistické společnosti. Právě proto vyžaduje proces vědeckotechnického rozvoje důsledný třídní a stranický přístup, jak na to upozornilo zasedání ÚV KSČ o vědeckotechnickém rozvoji, jímž lze postihnout organickou souvislost procesu sociální socialistické revoluce, výstavby rozvinuté socialistické společnosti a procesu vědeckotechnické revoluce.

Různé skupiny buržoazních ideologů, sociální reformisté i revizionisté využívají procesu vědeckotechnické revoluce k apologetickým cílům. S odvoláním na určité

koncese, které jsou dělnické třídě a pracujícím poskytovány za kapitalismu, se snaží zakrýt fakt vykořisťování, nerovnosti v pracovních podmínkách a příjmech, neexistujících záruk životní úrovně, rychlé intenzifikace práce, nervového a psychického přetížení pracujících, nezaměstnanosti, nevyužívání intelektuálních a morálních kapacit, prohloubení byrokratické manipulace, nejistoty vzhledem k budoucnosti a dalších hlubokých rozporů současného kapitalismu. Šíří dojem o neomezené adaptabilní schopnosti kapitalismu, o jeho možnosti plně ovládnout a rozvinout proces vědeckotechnického rozvoje. Ubezpečují, že kapitalismus je jediným systémem, který tento proces může zvládnout a který jej také úspěšně zvládá. Formují nové verze konvergenčních a evolucionistických teorií, namířených proti reálnému socialismu a orientacím mezinárodního dělnického, komunistického a obecně demokratického hnutí.

Buržoazní ideologové, reformisté a revizionisté usilují o to zatlačit velké téma sociální revoluce a výstavby socialistické společnosti do pozadí ve prospěch tématu revoluce postindustriální, technotronické, vědeckotechnické. Fetišizovaná podoba vědeckotechnické revoluce vystupuje jako proces určující charakter současné epochy lidských dějin, jako mystická síla schopná vyřešit nadále všechny společenské problémy a rozpory, nebo naopak beznadějně komplikující dosavadní východiska. Proti marxisticko-leninskému závěru o vedoucí ekonomické úloze dělnické třídy, o rozhodujících producentech společenského bohatství, spoutávaných procesy zhodnocování kapitálu, se obracejí koncepce, které vědu ve spojení s technikou charakterizují jako rozhodující výrobní sílu průmyslové společnosti. Vedle optimistické a pesimistické verze buržoazních interpretací se

projevuje zvláštní sociálně reformistická varianta spojení optimistických nadějí a kritické distance v podobě reideologizovaného „demokratického socialismu“ a revizionistická absolutizace výrobních sil při současném přehlížení výrobních vztahů a abstraktní kontrapozice humanismu a technokracie (prosazující se údajně nejen v kapitalismu, ale také v socialismu).

Všechny tyto koncepce jsou modifikoványými formami obhajoby panství třídy buržoazie a výrazem odporu vůči ideologii a politice prosazování historické úlohy dělnické třídy ve společnosti. Jde o koncepce, které přehlíží historickou úlohu lidových mas, zejména dělnické třídy, jako bezprostředních producentů základu společenského bohatství v jeho věcných, látkových a sociálně kulturních podobách. Tyto koncepce se snaží podat nový důkaz životnosti idealistického a metafyzického světového názoru, vydávajícího vědu a techniku „an sich“ za rozhodující stimul dalšího rozvoje. Jehož zprostředkování do rovin materiálních je přehlíženo, popřípadě vědomě bagatelizováno. Idealisticky je zkreslována skutečnost, že věda je zevšeobecněnou vědeckou prací, která má relativně autonomní zákonitosti vnitřního rozvoje a která zpětně působí na společenský rozvoj. Přehlíží se, že jde o proces, který se neodehrává pouze ve vědecké rovině a není redukovatelný na technické převraty. Přehlíží se, že jde o proces *společenský*.

G. W. Hegel ukázal na hranice metafyziky v této oblasti. Jestliže se spokojujeme s kategoriemi, jako „velký vliv“ ve vztahu vědy a společnosti (výslovně filosofie a společnosti), „pak si představujeme obě v nějaké vnější souvislosti a vycházíme z hlediska, že obě jsou samostatné. Zde však musíme tento vztah pojímat podle jiné kategorie, nikoli podle kategorie vlivu, vzájemného působení. Touto kategorií je jedna všech těchto rozličných útvarů...“¹ Vyjasnění ekonomických, třídních, sociálně politických předpokladů a podmí-

nek procesu vědeckotechnické revoluce umožňuje zjistit vědeckými prostředky sociální podmínky, charakter a dosah tohoto procesu, a tím dosáhnout podstatného účinku, tj. uvolnění sociálně politických hybných sil tohoto procesu.

Vědeckotechnická revoluce je stránkou, mimořádně významnou a podstatnou stránkou hlubšího procesu, procesu sociální, socialistické revoluce. Pouze v kontextu podstatných přeměn všech základních stránek života společnosti, za inspirující a rozhodující role dělnické třídy v čele pracujících a pod vedením politického avantgardního subjektu se tomuto procesu uvolňuje plný prostor a současně se stává „svým jiným“ *společenského pokroku*, je jím podstatně ovlivněn. Jak zdůraznil H. Schliwa, „jádro dějinné hybné síly jednoty vědy a socialistického humanismu nespočívá jen a především v důsledném využívání přírodních věd a techniky, ale především v praktickopolitickém užití marxismu-leninismu jako světového názoru a společenské vědy.“²

Technokraté nejružnějšího zaměření vycházejí z reakční ideologie technokratismu. jedné z odrůd elitismu, buržoazní teorie o vyvolencích a pasívním davu. Elitismus nachází inspirace v nejružnějších podnětech biosociálních, v privilegiích vzdělání, v mocenských pozicích atd. Technokratismus odvozuje své elitistické nároky z rostoucí prestiže vědy a techniky ve společnosti. Jde o krajně reakční ideologii, která přispívá k zahalování faktu byrokratické manipulace mas v zájmu monopolního kapitalismu a současně tuto manipulaci pomáhá prohloubit.

Prudký vědeckotechnický rozvoj v posledních letech přináší ve vzájemném působení ekonomiky, politiky, základny a nadstavby, státních a společenských forem a metod řízení společenského vývoje v různých společensko-ekonomických formacích mnoho nového. Kvalitativní změny v oblasti vědy a techniky novým způso-

¹ (Hegel, G. W.: *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*. I. Bd., Leipzig 1971, s. 145). Při jiné příležitosti zdůraznil Hegel: „Protikladem rozdílného není jakési jiné, ale své jiné. Obvyklé vědomí považuje rozdílnost za navzájem lhostejné... Tak např. anorganickou přírodu nemůžeme posuzovat pouze jako něco jiného než organickou, ale jako nutné jiné organické přírody. Mezi oběma je vzájemný podstatný vztah a jedno z obou existuje jen

tehdy, jestliže ze sebe vyloučí druhé, a právě tím se na ně vztahuje.“ (Hegel, G. W.: *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften*, par. 119, Zusatz 1).

² Harald Schliwa: *Gesellschaftliche Bewusstheit und Humanismus in der wissenschaftlich-technischen Revolution*. Deutsche Zeitschrift für Philosophie, Sonderheft, 1973 s. 37.

bem aktualizují otázky buržoazní státnosti a buržoazní demokracie a dávají nové podněty dělnickému a komunistickému hnutí v rozvinutých kapitalistických zemích.³ Současně však je rozvoj socialistického, obecně demokratického hnutí a zvyšování vlivu socialistického systému ve světě významným impulsem pro buržoazní politiku kapitalistické racionalizace i pro činnost buržoazních apologetů. Proto stoupají nároky na komplexnost a dlouhodobost, efektivnost, na programové založení řízení, tj. na osvojování si jeho vědeckého základu.

Buržoazní ideologové si přitom uvědomují, že řešení existujících konfliktů nebude snadné. Jsou si v jisté míře vědomi jejich výbušného rázu i nových, nevidaných hrozeb, jestliže nedojde k dílčím řešením dlouho před rokem 2000. Rozhodujícím problémem je, jak spoutat rychle rostoucí politický potenciál lidových mas, označovaný pomlouvačně za iracionální.

Buržoazie ponechává v ještě menší míře než kdykoli dříve ekonomické, politické a ideologické procesy náhodným vlivům. Podněcuje a umožňuje překotný růst řídicího aparátu ekonomického i bezprostředně politického typu, rozvíjí moc ekonomické i politické byrokracie v rámci a v zájmu buržoazních vlastnických vztahů. Je orientována snahou sledovat ve stále větší míře procesy v ekonomice a technice z hlediska zabezpečení svých třídních zájmů vcelku. Tím se aktualizuje problém „prvotnosti“ politiky, úlohy státu, povahy a rozsahu jeho funkcí.

Apologetická interpretace sociálních změn a rozporů v kapitalismu má vytvořit iluze o jakýchkoli zásadních strukturních změnách v tomto systému. Za základní změnu je označováno zejména údajně postupné formování tzv. postindustriální společnosti (vedle rozvoje celosvětových styků a formování tzv. „komunální“ společnosti). Aby se mohl v ještě vyšší míře prosadit princip výkonu, univerzalizmu a

funkční specifičnosti, které jsou industrialismu připisovány, mají být dosavadní a nové role jasněji definovány a popsány — za pomoci intelektuálních institucí, od technik po university.

Postindustrialisté neskrývají, že i vedoucí země kapitalismu. Spojené státy, které jsou údajně sebevědomým blahobytným národem, jsou společností, v níž bují ne-spravedlnost a uznávané normy tu nejsou snadno prosazovány. Poukazují na rasové rozdělení, na rostoucí propast mezi „chudými a bohatými“, na rostoucí násilí a kriminalitu, na růst „extrémních“ nálad, na konflikty, pokud jde o výklad tzv. světové odpovědnosti, atd. Přitom je však příznačné, že obcházejí základní rozpor kapitalismu a jeho důsledky v různých oblastech života společnosti a jako základní sociální rozpor budoucnosti se snaží zformulovat „možný konflikt mezi relativně malou skupinou přepracovaných (overworked) techniků a „decision-makerů“ a velkou skupinou spotřebitelů, kteří jsou pro výrobní systém nutní jen okrajově“(!).⁴

Řada postindustrialistů vystupuje demagogicky proti současným podobám centralizované státní moci a propaguje systém tzv. participačního pluralismu, i když vůči němu má řadu výhrad. Poukazuje dokonce na to, že státní aparát se zcela odcizil prostému občanu, což údajně brání, aby jej občan rozvíjel a řídil jako svůj vlastní aparát.

Metafyzický idealismus a apologetika promítající se v technologickém determinismu vedou buržoazní ideology k závěru, že základní příčinou neuspokojivé situace v sociální a politické sféře je pomalé přizpůsobování struktur novým nárokům vytvářeným technikou (technotronikou) a technologií. Současně se však zdůrazňuje, že velké změny ve filosofii a v hodnotových strukturách jsou „stejně závažné jako velké technické převraty“, z čehož pak vychází filosofie „osy vědění“. Z téhož idealistického zdroje pak prýští i závěry o vý-

³ Nová informační kybernetická technika, komunikační prostředky atd. nemění pochopitelně nic podstatného na tendenci, již ukázal K. Marx v *Kapitálu*, na vnitřní despoticke povaze kapitalismu. Byrokraticko-centralistická podstata kapitalistické organizace společnosti je spjata se základním ekonomickým rozparem, který je nadále, v poslední době i za pomoci vědy a techniky, prohlubován. Proces zespolčenšťování ekonomiky, který vědecko-

technickou revoluci ovlivňuje, vede za vlády soukromého vlastnictví, monopolů „k reprodukci společenských antagonismů v ještě širším měřítku a se zvýšenou palčivostí“, vyostřuje dosavadní rozpor a vytváří nové. (*Dokumenty moskevské porady komunistických a dělnických stran*, Praha, Svoboda 1969, s. 97; s. 19.)

⁴ Perloff, H. S.: *The Future of the US Government*. Ed. by H. S. Perloff, N. Y. 1972, s. 4.

znamu výchovy mas ke schopnosti adaptovat se vůči produkci „inovátorů“, tj. o výchově jako prostředku ke změně „make-up“ širokých lidových vrstev, jak se ve slovníku reklamy označuje manipulační strategie.

Postindustrialisté jsou oddanými stoupenci buržoazního systému. Proto se chovají blahovonně k mýtu o kapitalistovi jako velkému inovátorovi. Většina buržoazních ideologů nadále aktivně šíří mýtus vytvořený s pomocí Weberovy představy o motivačních dispozicích kapitalistů jako spojení protestantismu s „duchem“ kapitalismu. Inovační vlastnosti podnikatele a ochota podstoupit riziko je odvozována z motivační dispozice šetřit, tvrdě pracovat a zavádět inovace založené na puritánských ctnostech, kombinovaných s racionalismem, schopností kalkulace, rozšafností apod. Podnikatelé jsou charakterizováni jako lidé, kteří staví „pocit osobního naplnění“, dobře, perfektně udělané práce atd. nad zájem hromadit peníze pro svou osobní potřebu, dosáhnout společenského uznání či prestiže.⁵

Postindustrialisté tato základní hodnocení přejímají, avšak odvracejí se od některých vnějších podob liberalismu a novějšího pluralismu. Sporným bodem se stává povaha či rozsah role státu vůči soukromým kapitalistickým podnikatelům. Stát se má starat o rovnováhu, o vzájemné „spravedlivé“ vztahy v různých sférách podnikání podle principu, že jeho odpovědnost začíná tam, kde sociální náklady a příjmy se podstatně odlišují od soukromých nákladů a příjmů (zamoření vzduchu a vody, doprava, sociální služby vůbec atd.). Podle technokratů má vystupovat stát jako nezávislý rozhodčí, který je soudcem nad soupeřícími racionalizačními koncepcemi neoliberálními (založenými na filosofickém pragmatismu a existencialismu a razícími program sociálního tržního hospodářství) a dirigistickými (spojenými s teoriemi Keynesa, s modernizačními „autokraciemi“, tj. soustředujícími hlavní pozornost na zabezpečení trvalého růstu poptávky a spotřeby veřejné i parazitní).

Mezi třídními zájmy monopolů, bur-

žoazie, manažerů „ziskových“ a „veřejných“ podniků („korporací“), byrokracie státu, předáků „organizované práce“ a jiných účastníků „partnerských“ vztahů pochopitelně vznikají rozpory. Tyto rozpory hodlá technokrat zmírnit, či vůbec eliminovat. Eliminován by měl být nerovnoměrný růst, nespravedlnosti v konkurenčních pozicích či v distribuci příjmů a naopak prosazovány by měly být národní, „agregované“ úvahy nad úvahami parciálními.⁶

Prostředky, jimiž má být tohoto cíle dosaženo, jsou však trapně nedostatečné: spočívají ve zvýšeném dohledu na dodržování „pravidel hry“, tj. ve vynucování většího respektu k právnímu řádu, k soustavě zákonů (to se má týkat i monopolů a tzv. „multis“ – mamutích nadnárodních korporací, které jsou mocnější než většina států světa) a ve zdokonalování „sociálního učení“, výchovy, osvěty různých partnerů pluralitní soustavy.

Postindustrialisté jsou ostatně nuceni uznat, že monopoly zatím jednájí svévolně, že ovlivňují všechny stránky života společnosti. Pokoušejí se však tyto skutečnosti zamlžit tvrzením, že rychle roste neformální základna hry, tj. že přistupují další a další hráči. Skupina hráčů, jimiž jsou státy, si ponechávají svou vůdčí arbitrážní roli prý spíše v mimořádných podmínkách (válek): do hry však vstupují další organizace náboženského či ideologického charakteru a vzrůstající počet mezinárodních institucí zastupujících zájmy hráčů velkých i malých. Navíc pak i otevřeně tvrdí, že v „některých situacích soukromé podniky a neziskové skupiny mohou projevit větší pružnost, inovační kapacitu a přizpůsobivost než státní jednotky a měla by jim k tomu být dána příležitost“.⁷

Jak jsme uvedli, technokraté zachovávají odstup jak vůči klasickému liberalismu, tak i vůči pluralismu (o tom dále). Zejména se však ostře obracíjí proti tzv. „klasickému dědictví“, představovanému koncepcemi Locka a Rousseaua, ale i Jeffersona, autorů *Federalist Papers* atd. Základní obsah soustavy označované jako „American Dream“ se údajně nekryje

⁵ McClelland, D. C.: *Industrialization and Society*. Ed. by Bert F. Hoselitz and Wilbert E. Moore, Unesco-Mouton 1966, s. 76.

⁶ Moore, W. E.: *Industrialization and Society*. Cit. dílo, s. 359.

⁷ Perloff, H. S.: Cit. dílo, s. 18.

s požadavky postindustriální společnosti, zejména s potřebami „relativně mírové a uspořádané společnosti“. Politická ideologie „amerického snu“ je odvozována od klasického „polis“, z rousseauovského typu a má rysy jeffersoniánského, republikánského modelu. Je založena na primárním souhlasu občanů, který dal vznik politické společnosti a ta prostřednictvím sekundárního kontraktu zformovala stát. Stát je považován za výraz lidové moudrosti (konkrétně moudrosti a vůle nezávislých farmářů). Poskytuje právní rámec, infrastrukturu pro rozhodující cíle systému, tj. pro reprodukci podmínek iniciativy jednotlivce, zejména iniciativy podnikatelské (odvozeně tudíž pro snahy korporací). Je spravován prostřednictvím delegační mašinérie nejlepšími a nejmoudřejšími lidmi, vládou většiny, která vždy odráží veřejný zájem. Optimální zárukou dobrého fungování a nejlepší cestou k podpoře moudrosti je tudíž neustále zjišťovat mínění lidu a jeho vůli. Aby mohla být „přirozená“, „nezrušitelná“ práva osob, zvláště právo vlastnictví a rovných příležitostí, uchována a rozvíjena, je stát budován jako decentralizovaný, to znamená, že důraz je kladen na federální státy a místní orgány. Předpokládá se, že pozice presidenta a jeho vlády umožňuje překonávat konflikty vznikajících skupinových zájmů a vytvářet politiku v zájmu veřejnosti.

Tento romantický model silně svým ideologickým vlivem modifikovali liberálové, ostře jej však kritizovali zejména představitelé skupinových teorií, pluralisté. Industrialisté a postindustrialisté jej pak označili za „beznadějný anachronismus“,⁸ zejména v konfrontaci s velkými koncentrovanými systémy vzniklými „industrializací“. Technokraté, vystupující jako andělé spásy, hodlají „dalekosáhle“ změnit zděděnou státní filosofii, definovat „zcela odlišné“ filosofické principy, „radikálně“ změnit strukturu autority atd.

Jak jsme uvedli, straní různě modifikovaným typům liberálně pluralistickým, i když ani v nich nevylučují konflikty a napětí. Tvrdí, že tyto modely mají větší kapacitu absorbovat nutné změny (jsou méně nákladné, pokud jde o udržování sys-

témů) a snadněji produkují nutné inovace (jsou účinnější při rozhodování o vývoji). „Partnerství“ monopolů, místních správních orgánů na různých úrovních státu, tzv. organizované práce atd. vede údajně k bezprostřednímu naplňování potřeb a zájmů různých skupin a institucí, uspokojuje bezprostředně a rovnoměrněji nejrozmanitější potřeby a zájmy neustále ve společnosti vznikající. Ve skutečnosti jde však o systém, který povyšuje požadavek vzájemného přizpůsobování jednotek, jež „zůstávají samy sebou“, na stěžejní princip proto, aby dosáhl přizpůsobování všech existující dominantní moci, tj. monopolům. Pomocí ideologie státu jako ecology of games (prostředí zabezpečující hry) se poměrně úspěšně zakrývá, že jde o byrokraticko-centralistický aparát, sloužící koneckonců monopolistickým zájmům.

Sami buržoazní kritici „demokratického elitismu“ ostatně poukazují na to, že tyto teorie jsou „netrpělivé“ (přes proklamovanou „přívětivou“ soutěž), pokud jde o mýty a sentimenty obyčejného člověka, alergické vůči lidu (vůči tzv. grass-roots democracy), vůči tezí o jeho důstojnosti. Ve skutečnosti, jak dokázali již mnozí, přejímají existující strukturu moci a elitistického rozhodování. Jen na první pohled vypadá tato koncepce jako „čistě vědecká“, nadřazená všem ideologiím. Ve skutečnosti však je založena na ideologii, která hluboce nevěří většině obyčejných mužů a žen a klade důraz na odpovědnost uznaných elit za udržení hodnot občanství a demokratických pravidel hry.

Brzezinski a zejména Bell, který se výslovně hlásí k sociálně poněkud konzervativní, jak říká, zato však technologicky nesporně inovativní elitě, technokratům, jsou si vědomi, že „nevyhnutelnost“ technokratismu, tj. vlády založené na kritériích optimalizace, maximalizace a funkční efektivity, je v rozporu s populismem a s politickým „cítěním“ vůbec. Ve skutečnosti nemíní výtky vůči sociálnímu konzervatismu vážně. Technokraté jsou podle jejich mínění nositeli disciplinovaného, soustředěného, intelektuálního úsilí, o němž se v idealistickém světovém názoru předpokládá, že je hlavní hybnou silou vývoje.

⁸ Perloff, H. S.: Cit. dílo, s. 11.

Jsou schopni formovat rozhodujícím způsobem údajný základ sociální akce, tj. nepřesněji definovat hodnoty, jež společnost hledá, a přispět k tvorbě odpovídajícího rámce pro jejich realizaci. Technokraté o sobě tvrdí, že jsou připraveni respektovat existující demokratické procedury (přesněji, že jako poměrně nejracionalnější doporučují právě koncept pluralistický). Demokratismus či pluralismus jsou však jen tzv. „zpětnovazebním mechanismem“, nemají fakticky větší samostatnou hodnotu, jsou instrumentem osvěcovacího působení elity techniky a vědění vůbec.

V tomto ohledu nepřinášejí pluralisté do politického myšlení buržoazní společnosti nic podstatně nového. Ve skutečnosti jen dále vyostřují a propracovávají závěry učiněné na základě Moscových, Paretoových, Veblenových a Mannheimových podnětů (Dahlem, Sartorim, Lasswellem a dalšími), závěry, že klíčová politická, ekonomická, sociální rozhodnutí jsou „vždy činěna úzkými menšinami“, že „existuje přirozená dělba práce“ mezi elitami moci a zájmy „neelit“ atd.⁹

Postindustrialisté zdůrazňují vážnost situace, která by údajně vznikla, kdyby se vedoucí úloze „tvořivé elity“ neuvolnil dostatečný prostor. Z hlediska uchování liberální demokracie poukazují zejména na nebezpečí „extrémismu“, zvláště levicového.¹⁰

Technokraté si podržují své sympatie k liberalismu zejména proto, že se vždy odvracel od „zvráceného egalitarismu“, tj. že byl vždy v jádru ideologií duchovního aristokratismu, na níž mj. elitisté navázali. Nevyhovuje však jejich pojetí organizovanosti, kázně, cílevědomosti, zkrátka „efektivit“. Z téhož důvodu adresují řadu výtek pluralitní ideologii. Především jí vytýkají, že nezabezpečuje takový ekonomický růst (vysokou úroveň vynucených úspor, která je tu prý politicky nemožná), který by umožnil obstát v soutěži se socialistickým systémem (opak je ovšem pravdou, protože monopoly vyhrocují princip byrokratického řízení do krajnosti). Vytý-

kají pluralismu, že není dostatečně efektivní, že neposkytuje prostor pro demokratickou kontrolu, že je smířlivecký, korupční, nákladný, že otevírá velký prostor spontánním konfliktům, růstu pocitu hořkosti u určitých částí společnosti, že vede k oslabování autority systému atd. Největší nedostatky nevidí v „partnerských vztazích“ samých, ale „v nedostatku pevných motivů“ špičkových vůdců, v nedostatku ukázněnosti v jejich řadách vzhledem k centrálním institucím a zvláště pak v problematické ochotě „veřejnosti“ k disciplíně, k občanské oddanosti a participaci, zejména v ekonomických podnicích.

Technokratické řešení právě spočívá v posílení autority centrálních politických institucí opírajících se o „koalici blahobytu, občanských práv a intelektuálních univerzit“. o podstatné rozšíření výchovy, sociálního „učení“ (samozřejmě v rámci státně monopolistického kapitalismu).

Základním smyslem je další omezení buržoazní demokracie a posílení procesů přímé i nepřímé manipulace mas.

*

Technokraté, inspirovaní postindustrialismem, se pokoušejí vyvolat dojem, že jim nic více neleží na srdci než problém udržení a prohloubení existujícího systému jako systému, „v němž by měl mít každý hlas v rozhodování, které se dotýká jeho života“. Hovoří dokonce o potřebě rozšířit participaci na další vrstvy (sociálně znevýhodněných atd.). Tvrdí však, že se klasické buržoazní demokracie zmýlili, když vyslovili závěr, že hlavní hrozbou pro existenci demokracie je zmenšení schopnosti mas čelit tlakům, které vyvíjí menšinová tyranie vládnoucích elit vůči svobodě. S velkými obavami poukazují na hrozbu, kterou údajně pro „demokracii“ znamená rozvinutí nejruznějších forem politické aktivity mas. Postindustrialisté rozhodně požadují, aby byl zastaven proces revolučního uvědomování mas, který ohrožuje základní liberální svobody, budování partnerských vztahů a zejména jejich elitis-

⁹ Dahl, R.: *Power, Pluralism and Democracy: A Modern Proposal*. Ref. předložený v r. 1964 na zasedání PSA v Chicagu, s. 3; Lasswell, D.: *The Comparative Study of Elites*. Lasswell, Lerner et al., Stan-

ford 1952, s. 7; Sartori, G.: *Democratic Theory*. Detroit 1962, s. 112, 123 atd.

¹⁰ Brzezinski, Z.: *Between Two Ages. America's Role in the Technocratic Era*. N. Y., The Viking Press 1970, s. 248–251.

tickou odpovědnost za osudy systému. Obávají se, že tzv. „masová“, „mobilizační“ politika, nové, „dosud nevidané“ mobilizační potence a tlaky ohrozí dokonce přímo právě rozhodující centra, jejichž role se v procesu prohlubování byrokratického centralismu stále jednoznačněji ozřejmuje. Obávají se, že ohrozí centrální, státní, rozhodovací instituce, „radnice“, tj., že se akce mas dále zpolitizují. Obávají se násilí, které může ohrozit svobodu vykořisťování a potlačování mas, odsuzovaných k roli spotřebitelů také v politice. Odtud závěry o neochotě mas podporovat demokratická pravidla hry, o destruktivní síle „zákona kvantit“, o nebezpečí tyranie většiny, o hluboce zakořeněných autoritativních predispozicích „obyčejného člověka“, o jeho neschopnosti čelit „korupčním silám“, o amorfnosti masy, davu, jak je čini Perloff, Sartori, Lipset, Schattschneider aj.

Pro záchranu liberální demokracie doporučují osvícení technokraté tento postup: 1. Prosazovat tendence spotřební společnosti aktivně a účinně také v oblasti politické aktivity mas, tj. měnit aktivní „veřejnost“ v pouhého spotřebitele, vystupujícího stále bezradněji v procesu kupčení s hodnotami občanství. Politická pasivita není pokládána za chorobu, ale dokonce za nezbytnou „podminku demokracie“(!) 2. Společnost se musí zcela zbavit averzí vůči elitám, šířeným údajně klasickou filosofií. „Nedůvěra a strach z elit,“ říká Sartori, „jsou anachronismem, který nás zaslepuje vzhledem k problémům budoucnosti... Čeho se máme bát, je to, že demokracie — jako v mýtu o Saturnovi — může zničit své vlastní vůdce(!), a tím vytvořit podmínky pro to, aby byli nahrazeni demokratickými kontraelitami(!).“¹¹

Jasněji nelze smysl tohoto požadavku, tj. ochranu buržoazního politického panství před revolučními masami, již vyjádřit.

V této souvislosti nabývá zřetelnější povahy také pluralistická demagogie. Jejím smyslem je položit jednak důraz na hodnotu daného stavu, na stabilizaci, na uzná-

vané „staré“ i „nové“ elity a zabezpečit tento stav novými iluzemi o rovných příležitostech a zvláště o hodnotách kompromisu, které mají údajně v určité míře postihovat také elity (difúze, výměny a soutěživost mezi elitami). Wiliam Kornhauser však není sám, kdo jednoznačně říká, že smyslem sociálního pluralismu je především vytvořit základní bariéry vůči růstu vlivu mas.¹² I když je tím zjevně porušován postulát rovné důstojnosti, zdůrazňuje se koneckonců, že smyslem demokracie není vláda lidu, lidem a pro lid, ale možnost lidu „přijmout či odmítnout ty, kdož jim budou vládnout“.¹³ že jde o takovou metodu pro volbu vůdců či vládců, podle níž všichni mají formálně možnost být vybráni do mocenského statusu.¹⁴

Lze s plným oprávněním konstatovat, že kritika formálnosti buržoazní demokracie a svobod, kterou jsou nuceni postindustrialisté přiznat, je doprovázena recepty, nepřekonávajícími formální charakter, avšak vytvářejí další iluze o kvalitativních změnách v politickém životě (např. hesla o rovné možnosti každého realizovat svůj potenciál poukazují současně na nutnost respektovat dnešní úroveň nerovnosti a naznačují i nároky elit na nadvládu).¹⁵

*

Buržoazní ideologové tedy šíří dojem, že systém pluralismu, rozšířený rostoucím zřetelem k „celostnosti“ světa, společnosti a individua, by měl být doplněn všeobecně uznaným právem představitelů věd, zejména přírodních, technických a stále více i humanitních, společenských, vystoupit v úloze, kterou v klasických liberálních koncepcích měla božská ruka Prozřetelnosti. Dokonce i ti, kdož z protichůdných, ovšem buržoazní rámec nepřekračujících pozic, jako je Bachrach a C. W. Mills, kritizují mocenskou elitu, neusilují o více než o „prohloubení intelektuality“ politiky, tj., jak říká Mills, o dosažení toho, aby mocenská elita byla odpovědnější vůči „humanizačním snahám intelektuální eli-

¹¹ Sartori, G.: Cit. dílo, s. 119.

¹² Kornhauser, W.: *The Politics of Mass Society*. Free Press, London 1959.

¹³ Schumpeter, J.: *Capitalism, Socialism and Democracy*. London 1961, s. 285.

¹⁴ Mayo, H. B.: *How Can We Justify Democracy?* APSR, 1962, s. 557.

¹⁵ „Způsob, v němž se individuální a skupinové svobody budou odklánět od sociálních norem, bude záviset ještě více než v minulosti na stupni separace a soukromí, které je možné“, říká například Perloff (cit. dílo, s. 11).

ty“, aby byla překonána „propast“, mezi moci a svobodným intelektem, věděním.¹⁶

V souvislosti s tím ovšem vzniká poměrně složitá problematika vztahu vědců k politickým institucím, k politickým systémům různého třídního typu, k buržoazní demokracii a odvozeně i k problémům formování vlastní politiky vědců vůči společnosti i v rámci svých vlastních řad.

Radě politizujících intelektuálů různého odborného zaměření se problém politického sjednocení vlastních řad zdá být poměrně jednoduchý. Mají povětšinou značné iluze o vysoké, mimořádné etické hodnotě nejen svých odborných, ale zejména společenských a politických pozic. Jsou přesvědčení, že lze snadno konstruovat a účinně rozvinout osvěcensko-racionalizační proces, tj. proces výchovy všech, zvláště mocenské elity, k cílům, které se zdají být evidentní, vyhlášením hesla „Intelektuálové celého světa probudte se a sjednoťte!“ (Mills, Einstein aj.).

Mnohem obtížnější a diferencovanější je, jak se jim zdá, situace v oblasti vztahu vědců k politickým systémům. Někteří zdůrazňují podřízenost vědců klasickým mechanismům formální demokracie, většina však se vzrůstající silou požaduje dominanci vědců a vědeckých institucí nad „těkavou“ a neefektivní politikou. Rozdíly však nejsou konečnými hluboké. V podstatě se vychází z dualistické představy o vztahu vědy a politiky a o přirozené nadřazenosti „vědy jako takové“. Vědci jsou plni pochyb i obav, zda politická moc užívá vědu moudře a naopak zda vědci sami odolávají účinně „pokušení a korupci moci“. Jaké důsledky to vše má pro demokracii, často chápanou v podobě „amerického snu“. Od zjevných technokratů přes scientistické mesiáše až po radikalistické kritiky typu Nové levice považují všichni zřetelné podřízení přírodních a společenských věd zájmům úzkých mocenských skupin, škodlivé a zločinné politice státně monopolistického kapitalismu za důsledek nahodilého, nadále však nepřijatelného selhání intelektuálního potenciálu vědců ve sféře stále závažnější, tj. ve sféře sociálních a politických důsledků vědy.

Jejich kritika je povrchní, neúčinná, má povahu kritiky „výstřelků“, „odchylek od přirozené racionality“ a vcelku pomáhá posilovat podřízenost přírodních a společenských věd zájmům monopolistické buržoazie.

Jak jsme uvedli, ani otevření technokraté (např. typu Bella aj.) nenavrhují redukci politických institucí na jedinou, tj. na politickou universitu, naopak, brání se politizaci university (v duchu klasické výstavby politické organizace) a současně navrhuji „partnerské“, pluralitní schéma. K tomuto postupu je vede řada důvodů. Snaží se mimo jiné vyhnout i tradičnímu antiintelektualismu, přicházejícímu ze strany neokonzervativců, ostré kritice Nové levice i zmatené směsici tiché úcty a nekritického velebení a podezíravého bagatelizování, již se jim bohatě dostává od měšťáků. Současně se však také chtějí vyhnout výkyvům, jež postihují různé garnitury buržoazní politiky. Nekladou si však úkol překonat buržoazní politický a sociální systém samý. Naopak, vystupují jako racionalizátoři buržoazního systému soukromého podnikání, kteří se pokoušejí o nemožné, tj. o moderní verzi „kapitalismu volné soutěže“ pod tvrdým, houževnatým, koncepčním vedením elity moci, osvětované trvale a ve zvyšující se míře elitou vědění.

Scientistické mesiášství je zdánlivě radikálnější. Zahrnuje nejružnější snahy různých skupin vědců na Západě, od přírodních vědců, přes filosofy až k vědcům společenskovědním, od tzv. World Academy, po Club of Roma atd. Na rozdíl od technologických optimistů, kteří věří, že mechanismus technologického determinismu a působení „osy vědění“ konečnými donutí rozhodovatele vyjít vstříc tlaku vyváženější politikou, velká část těchto vědců je poměrně skeptická a váže další vývoj jednak na zúžení pokroku v oblasti průmyslu ve smyslu omezení inovací, jednak na podstatnou změnu proporcí mezi činností výrobní, kulturní, morální a na prosazení řízení populace.¹⁷

Lidé, jak tvrdí tato skupina, mají svobodu volit, musí však volit uvědoměle a

¹⁶ Mills, C. W.: *Causes of World War Three*. N. Y. 1958, s. 36–42, 131–137; Mills, C. W.: *Sociological Imagination*. N. Y. 1959, s. 183.

¹⁷ Meadows, D., et al.: *The Limits to Growth*. N. Y., Universe Books 1972.

inteligentně. Aby se jim taková volba umožnila, musí přejít vedení společnosti z rukou „řečníků a politiků“ do rukou nejlepších a široce orientovaných vzdělaných státníků a vědců, do rukou skupiny vědců, filosofů, vynálezců a umělců, která si uvědomuje svou odpovědnost nejen v teorii, ale měla by ji údajně převzít také v praxi. Vědci mají pomoci všem zachránit „civilizaci“ tím, že vytvoří světové společenství za pomoci vědecké metody jim vlastní, tj. její aplikací na všechny stránky života. Nemohou nejednat racionálně také ve společenské a politické sféře, neboť jsou charakterizováni objektivitou, nejvyšší etickou úrovní, nejsou ve službách (tj. nemusí být, mohou se této služby vzdát, odmítnout ji) žádné mocenské politiky.¹⁵

Jakou však má fakticky tato „všeobecná“ racionalita cenu? Politizující přírodovědci tvrdí, že nehodlají přejímat ani socialistický, ani kapitalistický způsob života. Argumentují nutností a schopností vybirat to, co lidstvo potřebuje, co je může učinit šťastným, údajně bez ohledu na oblast původu. V jejich představách má být sociální řád zformován podle objektivních hledisek vědy, tj. fakticky podle ideologie „umění žít“, či (nověji) „kvality života“.

„Světový stát“, který hodlají vymodelovat nejexaktnějšími prostředky, má údajně fungovat jako formální konstituční federace, která dává prostor pro vládu lidu, lidem a pro lid. Jeden z těchto utopistů, Thom, však koneckonců připouští, že světový stát by užíval metody tvořivého kapitalismu (kapitalismu blahobytu) a vylučoval by „rudé“ války i revoluce (s výjimkou „revoluce sociologické“).

Rada přírodovědců a filosofů je přesvědčena, že navzdory nerozvinutému bojovnému duchu to bude právě „otevřená nepokojná mysl a oddané úsilí“, které tento pokrok usnadní. Složitost uskutečnění takové sociální utopie však vede její tvůrce k tomu, že se zamýšlejí i nad vhodnou politickou strategií jejího zavedení. Trvají na tom, že dimenze politických front jsou malé, nedůležité a že „muži vědy“ se nemusí podřizovat těmto hlediskům, tj. i předsudkům a hysterii, jež je prý nutné

doprovází. Současné však hovoří o potřebě společného postupu vědců, filosofů, umělců i — politiků. Jako významnou skutečnost oceňují spolupráci těch, s nimiž již našli společný jazyk, tj. jak špičkových státníků, tak „mužů vědy“. Ostatní pak mají být pomoci výchovy, diskusi a osvěty získávání k dobrovolné spolupráci. Státníci (i kapitalisté, manažeři atd.) pak pochopí poslání osvěcených utopistů, věnují svou moc a finance realizaci jejich vzorových plánů (od dob Fouriera pozoruhodně narostly pouze z hlediska kvantitativního, porovnáme-li rozměry falang a světového státu). Zvláštní úlohu v tomto procesu mají sehrát zvláště biologové, ale i jiné skupiny.

Skupiny přírodovědců, kteří hledají poctivě a s vynaložením rozsáhlých exaktních aparátů přírodovědy a matematiky prostředky, jimiž by byly léčeny neduhy lidstva, jež v některých případech s pozoruhodným kritickým postřehem zaznamenávají, se chtě nechtě začleňují do fronty buržoazních ideologů právě proto, že nepřekračují hranice soukromovlastnického společenského systému, že nečiní objektem své kritiky zejména tuto základní příčinu všech zel. Jejich základní společenské stanovisko není tudíž často objektivní, nemá nejvyšší etickou hodnotu a často postrádá i vědeckou povahu. Využívá primitivních, hrubých analogií, které pomáhají v ideologickém boji proti rozmachu demokratického a socialistického hnutí.

Těchto okolností si ostatně záhy všimli různí buržoazní autoři a koneckonců také mnozí přírodovědci obávající se kompromitace v dalších vědních oborech a zvláště složitosti podmínek, za nichž je vzpoura proti zneužívání vědy „politicky mocnými“ skutečně účinnou.

S novou silou se projevily reakce na sociální tlaky vůči vědě a vědcům právě v souvislosti s oživením diskusí o neotechnokratické léčbě kapitalistického politického systému. Nejen příslušníci Nové levice, ale i mnozí další, včetně postindustrialistů typu Brzezinského poukazují dnes na to, že „čistě“ objektivní společenská věda je nemožná, že koncepce čisté vědy hluboce komolí sociální a politickou sku-

¹⁵ *Science and the Future of Mankind*. Ed. by Hugo an.

Boyko. The Hague 1964, s. 247, 22, 18, 47, 331, 19, 23

tečnost a že i klasik z nejuznávanějších, Max Weber, respektoval existenci předsudků ve vědeckých zájmech, které mají vliv na orientaci a výzkum.

Radikální kritika činí pak předmětem svých výpadů právě skutečnost, že přírodní a společenská věda jsou v podmínkách buržoazní společnosti koneckonců donucovány sloužit zájmům státně monopolistického kapitalismu. Reaguje na strach z nových „šedých eminencí“ politiky, ze spojení mocenských zájmů a „nedbalých“, „neodpovědných technokratů“, zejména poukazem na zajetí odborníků v buržoazním sociálně ekonomickém systému. I radikální kritika však zůstává v bludném kruhu elit vlivu, moci a vědění a osvěty-hodného davu.

Radikální kritikové se pokoušejí posílit organizační svébytnost vědy s ještě větším úsilím, než je typické pro postindustrialisty. Kladou také mnohem větší váhu na restrukturalizaci hodnot, dokonce velmi často hovoří o totální negaci hodnot starého světa a o technicistní manipulaci jako jejím nejnovějším projevu. Ve skutečnosti není hlubšího rozporu mezi technologickým determinismem postindustrialistů a „kulturních kritiků“. Také Nová levice fakticky ostře odmítanou „manipulaci“ považuje koneckonců za jev fatální (a racionalizovatelný).

Ani způsob, jímž hodlají vytvořit záruky vůči manipulaci, není v podstatě odlišný. Část radikálů sice ostře bojuje proti pluralismu ve prospěch anarchistické intelektuálské vzpoury proti institucionalizovanému světu, ve prospěch svobodné činnosti jako hry (Kariel). Zbytek však doporučuje, aby se zárukou proti opakování Oppenheimerova případu stal jednak onen „kód profesionálního styku“, který umožní vědě hrát roli nezávislého „partnera“, jednak nahrazení „údajného pluralismu skutečným pluralismem“ a nacionalismu „internacionalismem“.¹⁹

*

Technokratické koncepce se v letech kříže objevily také v Československu. Ve

svých koncepcích jejich nositelé původně rozvíjeli nejružnější představy buržoazních, reformistických ideologů, zejména pak jejich závěr znehodnocující význam sociální revoluce a přeměny výrobních, vlastnických vztahů. Rozsáhle byla využívána idea pluralismu k zakrývání protidemokratické podstaty tzv. osvíceného dirigismu. Šlo o eklektickou pozici, využívající podnětů Marcuseho, Brzezinského, Millse i Schelského, ideologů neoliberalismu a pluralismu i „modernizační autokracie“ apod. Technokraté v Československu odmítali pojetí vědy jako sociální instituce, tj. i její třídnost a stranickost, znevažovali sociální socialistickou revoluci a její hlavní revoluční úkol – přeměnu vlastnických vztahů,²⁰ odmítali závěr o vedoucí úloze dělnické třídy a komunistické strany, idealizovali kapitalistický systém jako industriální civilizaci a šířili technokratické pojetí demokracie. Prosazovali ideologii konvergence a šířili nedůvěru k programovým cílům komunistického hnutí.

*

Technokratismus je, jak jsme konstatovali, krajně reakční ideologií. Svých cílů dosahuje těmito prostředky:

1. Absolutizuje svébytnost techniky a vědy; sociální předpoklady a souvislosti redukuje na důsledky.

2. Zvědečtění společenského života se má údajně dotknout všech jeho sfér, tj. i politiky: politika není totálně negována, má být však údajně podstatně (vzhledem k postulátům klasické buržoazní ideologie) proměněna, tj. má být podstatně zvýšena její „intelektualita“; dosavadní politik je označován za laika a politika za „pouhý“ reflex skupinových, dílčích zájmů, které se nediferencují podle objektivních kritérií pokroku, ale šmahem se odmítají jako projev nesprávných intencí laického, přízemního, mocenskými ambicemi zatemněného rozumu elit i davu.

3. Racionalizace má spočívat v těchto opatřeních:

¹⁹ Green, P.: *The Obligation of American Political Scientists*. The Annual, March 1971, s. 24.

²⁰ „Pocit odcizení,“ říká se v jedné takové práci, je jistě násoben též skutečností, že jednotlivci jsou zbaveni vlastnictví výrobních prostředků a hoto-
vých výrobků. Avšak změna kapitalistických vlast-

nických poměrů nemůže odcizení práce zcela odstranit, nanejvýš jen zmírnit.“ Odcizení práce „vyplyvá z mnohem hlubší příčiny, jíž je sama technická úroveň výroby“ (Kráľ, M.: *Věda a civilizace*. Svoboda, Praha 1967, s. 99).

-- v zavedení a trvalém reprodukování partnerských vztahů, tj. v zavedení pluralitního systému, který dává prostor uplatnění různorodých podnětů souvisejících s pluralitou zájmů;

- v otevřeném preferování vrcholných, špičkových podob racionality a jejích nositelů, tj. těch, kteří se osvědčují při výchovném působení intelektuální elity; současně je za neobyčejně významnou považována relativně autonomní „partnerská“ funkce „osy vědění“, moderní verze Prozřetelnosti, která předjato harmonii konečkonců usměrňuje.

4. Společnost má být zbavena strachu z elit, tj. z elit ducha, jež trvale a úspěšně oploďnují elity moci, a současně pacifikována – má se přeměnit v pasivního spotřebitele také v politice.

*

Buržoazie má přímo panický strach z revoluce a z revolučních akcí lidových mas v čele s dělnickou třídou a tento její strach se přenáší také na její ideology. Všechny „reformní“ snahy buržoazních ideologů, dnes především tzv. postindustrialistů nejružnějšího ražení, směřují k otupení tlaku demokratického a socialistického hnutí na základy panství buržoazie, k diskreditaci socialistických, marxisticko-leninských idejí, zvláště pak leninismu a praxe výstavby socialismu a komunismu.

Buržoazní ideologové charakterizují revoluci jako nahodilý a současně mimořádně „nákladný“ jev. Snižují význam sociální revoluce jako „pouhého škrábnutí na těle civilizace“ a obhajují revoluci „postindustriální“, „technokratickou“, tj. revoluční převraty vyvolávané více či méně automaticky samým pokrokem techniky a zvláště vědy. Demagogicky dokonce uznávají zásluhy marxistů o rozvoj společenskokritického myšlení a praktického hnutí mas za ideu sociální rovnosti v minulosti (prohlašují se dokonce za „marxisty“

v tomto smyslu), aby mohli označit teorii a praxi v marxismu-leninismu za „anachronickou“ pro přítomnost a zejména pro budoucnost, tj. za koncepci vyvolávající paradoxně „konzervativní“ reakce.

Na rozdíl od doby poměrně nedávné, kdy byli rozhodnutí pojem revoluce zcela vyložit ze slovníku společenské vědy a filosofie a spokojit se kategorií pouhé „změny“, stále více dnes manipulují s jeho deformovanou, vulgarizovanou podobou (ve spojení s izolovanými technickými a sociálními procesy). Stále však platí, že říci „dobré slovo ve prospěch revolučního radikalismu“ není pro západního vědce snadné, jak si povzdechl ve své replice na hanopis S. Rothmana B. Moore.²¹

Pojmy revoluce technické, postindustriální, revoluce státních struktur a systému světových vztahů a další slouží ve skutečnosti k přímým útokům na právo vzpoury vůči protilidové tyranii, jež formulovala klasická buržoazní filosofie také v Ústavě USA. Mají znehodnotit požadavek radikální změny struktury vlastnictví, tj. vyvlastnění vyvlastňovatelů. Mají snížit význam požadavků na obranu a prohlubování buržoazní demokracie ve prospěch otevřené i stále rafinovanější elitistické manipulace v zájmu státně monopolistického kapitalismu. Mají znehodnotit obrovský dosah sociální revoluce socialistického typu.

Jak zdůrazňuje K. Marx, je kapitalistická společnost společností, v níž se výroba jeví jako účel člověka a bohatství jako účel výroby, v níž výrobní proces vládne lidem, nikoli lidé výrobnímu procesu, v níž se konečkonců nepřihlíží ke skutečnosti, zda existující typ vlastnictví vytváří nejlepší státní občany a kde se rozvíjejí mechanismy iluzorní pospolitosti ve prospěch skutečných vztahů třídního a politického panství, vykořisťování, potlačování a poroby.²² Vzniká rozpor mezi rozvojem materiálních výrobních sil společnosti,

²¹ Stanley Rothman, Barrington Moore and the *Dialectics of Revolution: An Essay Review*, AFSR 1, březen 1970, s. 61 an. Replika B. Moora. Revoluční násilí, od Spartaka k Robespierrovi, jak konstatuje B. Moore, je trvale objektem téměř jednomyslného odsouzení. Nelze však srovnávat násilí těch, kdo se brání útaku, s násilím utlačovatelů. Náklady pacifikace mohou být při nejmenším tak ukrutné, jako náklady revoluce, případně podstatně vyšší (505). Brzezinski vytýká B. Moorovi, že však nezkoumal,

zda reformy, které byly uskutečněny revolučními režimy, často s údajnou „monstrózní brutalitou“, nemohly být mnohem méně nákladné, kdyby se postupovalo podle „alternativních schémat“, reforem, které úspěšně prosadily jiné národy (Brzezinski, Z.: *Between Two Ages*. Cit dílo, s. 213, 214, pozn.).

²² Marx, K.: *Kapitál*, sv. I., Praha, SNPL 1954, s. 42 an.; Marx, K.: *Ekonomicko-filosofické rukopisy z r. 1844*, Praha, SNPL 1961.

stupněm produktivních sil práce a existujícími výrobními vztahy a jejich právním výrazem — vlastnictvím.

Společenská formace je odsouzena k zániku tehdy, když se rozvinuly výrobní síly, jimž poskytuje prostor, a když se zformovaly materiální podmínky existence vyšších výrobních vztahů.²³ Technické a organizační prostředky, jež používají monopoly, a úroveň zespolenění výroby, kterou zčásti v rozporných formách samy vyjadřují a před jejímiž nároky musí ustupovat ke stále složitějším formám přímé a nepřímé manipulace, to vše je důkazem, že existují vzrůstající předpoklady pro revoluční, socialistickou přestavbu společnosti.²⁴

K materiálním prvkům revolučního převratu patří nejen výrobní síly, stlačené existujícími výrobními vztahy, soukromým vlastnictvím výrobních prostředků, ale také revoluční masa, která se bouří nejen proti jednotlivým podmínkám života, ale proti celkové činnosti, proti dosavadní „produkci života“, jak říká Marx,²⁵ jež se stala nesnesitelnou silou. V podmínkách předmonopolistického kapitalismu se K. Marx domníval, že „komunismus je empiricky možný jen jako čin vládnoucích národů provedený „naráz“ a současně, což předpokládá univerzální rozvoj výrobní síly a světové styky...“²⁶ Jak prakticky názorně prokázala Sociálně demokratická strana Ruska, vedená Leninem, je v podmínkách imperialismu možné i nezbytné zprvu vítězství socialismu v jedné, jednotlivé zemi, která se stane v důsledku nerovnoměrného vývoje imperialismu slabým článkem kapitalistické soustavy.

Touto cestou se vytvářejí předpoklady pro spojení socialismu s vědeckotechnickou revolucí, pro spojení, které vytváří základ uskutečnění historického poslání dělnické třídy: odstranit třídní společnost a osvobodit lidskou práci. Vytvářejí se podmínky pro rostoucí uspokojování materiálních a kulturních potřeb spjatých se sférou osvobození pracovní činnosti, pro přeměnu práce v prvořadou lidskou potřebu a v tvůrčí činnost, která je nejvyšším cílem

společenské výroby za socialismu. Tyto kvalitativní změny zasahující všechny sféry života společnosti vyjadřují hluboké vnitřní spojení mezi vědeckotechnickou tvorbou a humanistickými účely reálného procesu rozvoje v socialismu.

Резюме

Форманек М.: Технократы и сциентократы против прогресса

В области интерпретаций общественно-политической роли современной естественной и общественной науки и техники происходит одна из самых драматичных битв современной идеологической борьбы между социалистической и буржуазной идеологиями. Основным вопросом являются характер и особенно движущие силы процесса научно-технической революции, оценка его экономических и классовых предпосылок и последствий.

Разные группы буржуазных идеологов, социальные реформисты и ревизионисты используют процесс научно-технической революции для целей апологетики, стремятся отсчитать на задний план великую тему социальной революции и постройки социалистического общества в пользу темы революции «постиндустриальной», «технотропической», научно-технической. В этой связи вновь становится на первый план самые различные версии технократической и, в последнее время, также сциентократической идеологии.

Технократизм — крайне реакционная буржуазная идеология. Своеобразие техники и науки он делает абсолютным. Социальные предпосылки и связи развития науко-техники он сводит к «последствиям». Принятие научного характера общественной жизнью, которое как будто влечет за собой научно-техническая революция — несмотря на классовую сущность систем, касается всех сфер жизни, т. е., все больше касается также политики. Технократическая идеология отличается не тем, что она тотально отрицает функцию политики и политических учреждений, как это иногда упрощенно утверждают. Она требует только ее существенного (принимая во внимание постулаты классической буржуазной идеологии) изменения. Это требование в большинстве случаев формулируется как поднятие ее «интеллектуального уровня», которому решительным образом должны способствовать именно современные наука и техника. Иные политические учреждения характеризуются как непрофессиональные, политика, в свою очередь, как «всего лишь» рефлекс групповых, частных интересов, как дело дилетантского, поверхностного, помутившегося от претензий на власть разума элит и толпы.

²³ Marx, K., Engels, B.: *Spisy*, sv. 13, Praha, NPL 1963, s. 36.

²⁴ Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 22, Praha, SNPL 1959, s. 222.

²⁵ Marx, K., Engels, B.: *Spisy*, sv. 3, Praha, SNPL 1958, s. 52.

²⁶ Marx, K., Engels, B.: *Spisy*, sv. 3, Praha, SNPL 1958, s. 48, 49.

По заключениям технократов, рационализация должна состояться в следующих мероприятиях: во внедрении и постоянном воспроизведении мнимых партнерских отношений, т. е. в наличии плюралистической системы, дающей простор осуществлению разнообразных побуждений, связанных с плюрализмом интересов. Но прежде всего она заключается в открытом предпочтении предельных, достигших высшей точки форм рациональности и ее носителей, т. е. тех, которые оправдывают себя при воспитательном воздействии интеллектуальной элиты, стержия знаний, технократических и сциентократических идеологов. Одновременно предполагается, как чрезвычайно важная мера, относительно автономная, «партнерская» функция «стержня знаний», выступающая в качестве варианта провидения, в конце концов дающая направление предвосхищенной гармонии. Общество, в таком случае, должно избавиться страха перед элитами, разумеи элитами духа, которые постоянно и с успехом оплодотворяют элиты власти, и одновременно должно быть умиротворено, т. е. также в политике должно превратиться в пассивного потребителя.

В заключение статьи показывает связь технократических и сциентократических концепций с положением класса буржуазии в период позднего капитализма. Она показывает панический страх буржуазии перед революцией и революционными действиями народных масс во главе с рабочим классом, распространяющийся также на буржуазных идеологов и сегодня находящий свое выражение в частности также в возрождении и новом развитии технократической идеологии.

Summary

Formánek M.: Technocrats and Scientocrats against Progress

One of the most dramatic battles of the contemporary ideological struggle between socialist and bourgeois ideology is taking place in the area of interpreting the socio-political role of the present-day natural and social sciences and technology; the nature and, in particular, the motive forces of the process of the scientific and technological revolution, the evaluation of its economic and class preconditions and implications constitute the crucial points at issue.

Various groups of bourgeois ideologists, social reformists and revisionists are making use of the process of the scientific and technological revolution for apologetic purposes, endeavouring to push into the background the great themes of social revolution and of building up a socialist society, and to promote the themes of "post-industrial", "technotronic" and "scientific and technological" revolutions. In this connection, most various versions of

the technocratic and, most recently, also of the scientocratic ideology are again coming to the fore.

Technocratism is an extremely reactionary bourgeois ideology. It absolutizes the autonomy of technology and science and reduces the social preconditions and implications of scientific and technological development to "consequences". The scientification of social life, allegedly brought in by the scientific and technological revolution irrespective of the class substance of systems, affects all spheres of social life — i. e. it also increasingly acts upon politics. Technocratic ideology is not characterized by totally refusing the function of politics and political institutions, as is sometimes asserted in a simplified way. It merely claims their substantial (with a view to the postulates of classical bourgeois ideology) transformation. For the most part, this postulate is formulated as the increase in their "intellectual level" to which contemporary science and technology should decisively contribute. Existing political institutions are characterized as non-professional, politics as a "mere" reflection of group, partial interests, as the work of the lay, uninspired intellect of elites and of the mob, obscured by power ambitions.

According to the technocrats, rationalization should consist in the following measures: in the introduction and continued reproduction of alleged partnership relations, i. e. in the existence of a plurality system offering space for the operation of heterogeneous stimuli linked with the plurality of interests. Above all, however, it involves an open preference of the highest, peak forms of rationality and its bearers, i. e. those who prove competent in the educational activities of the intellectual elite, the "axis of knowledge". technocratic and scientocratic ideologists. At the same time, the relatively autonomous "partnership function" of the "axis of knowledge", presenting itself as a version of Providence which, in the last analysis, is regulating the anticipated harmony, is considered as an extraordinarily significant measure. Society should thus be relieved of its fear of elites — i. e. of spiritual elites continuously and successfully fertilizing power elites — and, simultaneously, it should be pacified, i. e. turned into a passive consumer in politics as well.

In conclusion, the paper shows the connection of technocratic and scientocratic conceptions with the position of the bourgeois class under late capitalism. It points to the bourgeoisie's panic fear of revolution and revolutionary actions, carried into effect by the people's masses headed by the working class. This fear also affects bourgeois ideologists and, at present, finds its expression — among other things — in the revival and new development of technocratic ideology.